

Grunnbok om norsk tegnspråk

Sluttrapport til ExtraStiftelsen

Virksomhetsområde: Forebygging

Prosjektnummer: 2016/FB75924

Prosjektnavn: Grunnbok om norsk tegnspråk

Søkerorganisasjon: Norges Døveforbund

Prosjektet er støttet av ExtraStiftelsen Helse og Rehabilitering med Extra-midler.

Forord

Dette er sluttrapporten for ExtraStiftelsens forebyggingsprosjekt «Grunnbok om norsk tegnspråk», som har vart i perioden 1.1.2016 – 31.12.2018. Undertegnede har vært prosjektleder og vil med dette få takke ExtraStiftelsen og søkerorganisasjonen Norges Døveforbund for samarbeidet. I tillegg til meg har førsteamanuensis Lindsay Ferrara fra Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, kursleder Ann Kristin Malmquist fra Ål folkehøyskole og kurscenter for døve, pensjonist Nora E. Mosand og daglig leder Finn Arild Thordarson i Supervisuell AS utgjort prosjektgruppen. Mosand valgte å trekke seg ut av prosjektgruppen i 2018.

Jeg vil benytte anledningen til å takke prosjektgruppen for gode innspill underveis. En særlig takk vil jeg rette til Ann Kristin Malmquist og personalet ved Supervisuell AS i Sandefjord for god innsats i forbindelse med innspilling av tegnspråklige eksempler på video høsten 2018. Som prosjektleder og forfatter av boken er det faglige innholdet i boken likevel selvfølgelig helt og holdent mitt ansvar.

På vegne av prosjektet vil jeg også takke relevante organisatoriske enheter ved daværende Høgskolen i Bergen (i dag: Høgskolen på Vestlandet), daværende Høgskolen i Sør-Trøndelag (i dag: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet), Språkrådet og Statped for støtteskriv i forbindelse med søknaden til ExtraStiftelsen.

Sist, men ikke minst, vil jeg få takke Norges Døveforbunds sekretariat for god støtte underveis, og for konstruktive grep når det har vært på sin plass.

Oslo, januar 2019

Arnfinn Muruvik Vonen

Sammendrag

Kunnskapen omgivelsene har i og om tegnspråk, er av stor betydning for at døve og andre tegnspråklige mennesker skal kunne være mest mulig likestilt i samfunnet. Til dette trengs læremidler. I 1996 utkom en grunnbok om norsk tegnspråk, *Se mitt språk! Språkbok – innføring i norsk tegnspråk*, som viste seg å bli et viktig verktøy i språkinnlæringen både for hørende foreldre til døve barn, som var bokens hovedmålgruppe, for universitets- og høyskolestudenter, og for andre som ønsket å lære (om) tegnspråk. Nå har ikke denne boken vært tilgjengelig på noen år, mens behovet er minst like stort som før. Forskningen har også gått videre etter 1996.

Dette prosjektet har derfor gått ut på å utarbeide en grunnbok om norsk tegnspråk. Boken forklarer likheter og ulikheter mellom norsk tegnspråk og andre språk og gir en innføring i norsk tegnspråks oppbygning og bruk. Boken skal brukes sammen med et nettsted med relevante eksempler på video. Arbeidet har vært støttet av en prosjektgruppe.

Målgruppen for prosjektet er leserne av boken: voksne som lærer (om) norsk tegnspråk på grunn av personlige behov (for eksempel foreldre til døve barn eller personer som underviser i tegnspråk og trenger mer kunnskap om språket), i utdanning eller jobb (studenter, lærere med flere) eller av privat interesse.

Kapittel 1. Bakgrunn for prosjektet / Målsetting

Kunnskapen omgivelsene har i og om tegnspråk, er av stor betydning for at døve og andre tegnspråklige mennesker skal kunne fungere best mulig i samfunnet. Dette ser vi tydelig hvis vi betrakter denne befolkningsgruppens historie i Norge gjennom de siste tiårene. Rundt 1980 påviste språkforskere for første gang at norsk tegnspråk er et eget språk, og at tegnspråkbrukere dermed er tospråklige mennesker med et eget minoritetsspråk i tillegg til det nasjonale hovedspråket norsk. Denne nye kunnskapen ble formidlet også utenfor forskningsmiljøet, og det tok ikke lang tid før de utdanningspolitiske myndighetene gikk i gang med å utrede hvilke konsekvenser denne oppdagelsen måtte få for opplæringen av tegnspråklige barn og unge. I løpet av 1990-tallet kom ordninger på plass som skal sikre en god tospråklig oppvekst for dem det primært gjelder. Ett av de viktige elementene i dette var lanseringen av tegnspråkopplæringsprogrammet «Se mitt språk» i 1996 for foresatte til barn med nedsatt hørsel mellom 0 og 16 år. Programmet består av 40 ukers systematisk tegnspråkopplæring finansiert av det offentlige for at foresatte og barn skal kunne kommunisere med hverandre. Et annet viktig element var innføringen av retten til opplæring i og på tegnspråk i 1997 (i dag nedfelt i §§ 2-6 og 3-9 i opplæringsloven og i § 19h i barnehageloven). Begge disse begivenhetene har bidratt til å sette Norge i fremste rekke internasjonalt når det gjelder å legge til rette for at barn og unge med nedsatt hørsel skal få mulighet til å utvikle seg og sine ressurser optimalt.

I forbindelse med oppstarten av «Se mitt språk»-programmet ble det utviklet flere læremidler, finansiert av Norsk fjernundervisning med tilskudd fra flere departementer. Et av læremidlene var en bok om norsk tegnspråk, *Se mitt språk! Språkbok – en innføring i norsk tegnspråk* av Ann Kristin Malmquist og Nora Edwardsen Mosand, utgitt av Døves Forlag i 1996 (Malmquist og Mosand 1996), og med en tilhørende video, *Husker du*. Boken viste seg straks å bli et viktig verktøy i språkkinnlæringen ikke bare for hørende foreldre til barn med nedsatt hørsel, som altså var bokens hovedmålgruppe, men også for universitets- og høgskolestudenter i tegnspråk, der den gikk rett inn på pensumlistene, og for andre som ønsket å lære tegnspråk eller i det minste å lære noe om tegnspråk. Tekst og bilder fra boken samt videoeksemplere ble også publisert på en CD-ROM. I dag er boken for lengst utsolgt, og CD-ROM-formatet er utdatert. Forlaget boken ble utgitt på, er for lengst nedlagt, og rettighetssituasjonen bidrar til at det er mindre aktuelt å produsere en ny, faglig oppdatert utgave av boken enn det ellers ville vært.

For dem som skal lære norsk tegnspråk, er det i dag et stort savn at det ikke lenger er noen grunnbok å få tak i. Vi må også anta at dette savnet bidrar til at kunnskapen om tegnspråk i majoritetsbefolkningen fortsatt er lav, 30 år etter at de utdanningspolitiske myndighetene anerkjente språket som språk. Dette savnet er paradoksalt i lys av at norske myndigheter i løpet av de siste årene på flere måter ytterligere har styrket tegnspråkbrukernes rettigheter. Her skal vi nevne innføringen av en helhetlig norsk språkpolitikk og ratifiseringen av FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne.

I og med framleggelsen (2008) og stortingsbehandlingen (2009) av St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* (Kultur- og kyrkjedepartementet 2008) ble den offisielle statusen til norsk tegnspråk ytterligere styrket, og språket er i dag anerkjent ikke bare som et språk som er til hjelp for mennesker med hørselsnedsettelse, men også som et av Norges etablerte minoritetsspråk, en del av den nasjonale kulturarven som det er vårt felles ansvar å ta vare på og utvikle. Landets sentrale forvaltningsorgan for språk, Språkrådet, har fått utvidet sitt ansvarsområde til også å fremme og synliggjøre norsk tegnspråk. Utan en tilgjengelig framstilling av kva som kjennetegner dette språket, blir dette arbeidet vanskeligere.

I 2013 ratifiserte Norge FN-konvensjonen om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) (FN 2006). Konvensjonen omtaler tegnspråk i flere sammenhenger, og ratifiseringen innebærer at Norge nå har forpliktet seg også internasjonalt til å fremme tegnspråk og tegnspråkbrukernes rettigheter. Fraværet av en tilgjengelig samlet tekst om språket blir med dette enda mer problematisk.

Å samle og formidle kunnskap om norsk tegnspråk er dermed ikke bare ansett av Norges Døveforbund selv som et av de viktigste tiltakene for forbundets medlemmer. Det er også et sentralt anliggende i den helhetlige språkpolitikken i Norge og i oppfyllelsen av Norges internasjonale forpliktelser overfor personer med nedsatt funksjonsevne. Uten en bred og god forståelse av hva tegnspråk er, vil det være vanskelig å få storsamfunnets forståelse for de vilkår som må være oppfylt for at personer med nedsatt hørsel skal kunne være deltakende og likestilte medborgere. En grunnbok vil være et viktig verktøy for å spre slik kunnskap og forståelse.

Målsettingen for prosjektet var derfor å utarbeide en grunnbok om tegnspråk generelt og norsk tegnspråk spesielt. Boken skulle gjøre rede for og forklare likheter og ulikheter mellom tegnspråk og andre språk og gi en innføring i norsk tegnspråks oppbygning og bruk. Boken skulle rettes inn mot voksne som lærer tegnspråk av ulike grunner: på grunn av personlige behov, på grunn av utdanning eller arbeid, eller på grunn av privat interesse. For å kunne presentere tegnspråklige eksempler på en god nok måte skulle det også lages et nettsted som var koblet til boken, og som inneholdt videofilmer med slike eksempler.

Målgruppen for prosjektet skulle være voksne personer som skal lære norsk tegnspråk eller lære noe om tegnspråk. Vi så for oss tre del-målgrupper for prosjektet, hvorav de to første hadde spesielt stort behov for produktet – en grunnbok om norsk tegnspråk:

1. Personer som lærer (om) norsk tegnspråk på grunn av personlige behov. Blant disse finner vi hørende foreldre til barn med nedsatt hørsel, som var den intenderte hovedmålgruppen til Malmquist og Mosand (1996). Også tegnspråkbrukere med personlig ønske om å lære mer om språket kan regnes med her. Vi anslo at det hvert år kom til ca. 50 personer i denne gruppen.
2. Personer som lærer (om) norsk tegnspråk på grunn av utdanning og/eller arbeid. Blant disse finner vi tegnspråkstudenter ved de tre høyere lærestedene som tilbyr dette faget (i Trondheim, Bergen og Oslo). Studentene er dels heltidsstudenter som har bruk for tegnspråk i en tegnspråktolkutdanning eller som en del av en annen yrkesutdanning, for eksempel lærerutdanning, og dels deltidsstudenter som studerer tegnspråk ved siden av jobb som lærer eller annen profesjonsutøver. Antall tegnspråkstudenter varierer noe fra år til år, men vi anslo at det hvert år kommer til ca. 200-250 personer i denne gruppen. I tillegg kommer et ukjent antall personer som får tegnspråkopplæring på arbeidsplasser med døve og hørende medarbeidere (for eksempel i Stiftelsen Signo), og et likeså ukjent antall personer som har bruk for kunnskap om språket uten nødvendigvis å kunne bruke den tiden som trengs for å lære det i praksis (for eksempel saksbehandlere i kommunal utdanningsforvaltning). Det kan også nevnes at tegnspråk tilbys som fremmedspråk ved flere videregående skoler og enkelte ungdomsskoler. Også i denne gruppen kan det være personer som behersker norsk tegnspråk fra før, men har behov for å lære mer om språket, for eksempel i forbindelse med arbeidet sitt.
3. Personer som lærer norsk tegnspråk av privat interesse. Det er viktig å huske på at denne gruppen eksisterer, akkurat som det finnes personer som lærer fremmedspråk som fransk, japansk og baskisk på hobbybasis. Men vi har ingen informasjon som kan tilsi hvor mange det gjelder, og hvilket marked de representerer med hensyn til en bok om språket.

Det var altså betydelige usikkerheter når det gjaldt antallet personer som ville ha nytte av en grunnbok om norsk tegnspråk, men ut fra det som er angitt ovenfor, anslo vi at det kunne gjelde ca.

1000 nye personer hvert år. Antok vi at boken ville beholde sin aktualitet i ti år, ville det si en målgruppe som utgjør ca. 10000 personer.

Kapittel 2. Prosjektgjennomføring / Metode

For å sikre at boken skulle få et helhetlig preg, ble det lagt opp til at én og samme forfatter skulle skrive alle kapitlene. Dette påtok professor Arnfinn Muruvik Vonen ved Høgskolen i Oslo og Akershus (i dag: OsloMet – storbyuniversitetet) seg å gjøre.

For å sikre kvaliteten på produktet ble det oppnevnt en prosjektgruppe bestående av Vonen og tre andre fagpersoner på tegnspråkområdet. To av dem var forfatterne av Malmquist og Mosand (1996): Ann Kristin Malmquist fra Ål folkehøyskole og kurscenter for døve og pensjonist Nora Edwardsen Mosand, tidligere sosialkonsulent samme sted. Den tredje var førsteamanuensis Lindsay Nicole Ferrara fra Høgskolen i Sør-Trøndelag (i dag: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet), som er tegnspråkforsker med bred internasjonal erfaring med dokumentasjon av ulike tegnspråk. I tillegg fungerte daglig leder Finn Arild Thordarson ved Supervisuell AS som medlem av prosjektgruppen med spesielt ansvar for produksjon av videoeksemplere, teknisk løsning for henvisning til disse samt layout og annen teknisk tilrettelegging av boken.

I tillegg til e-postkommunikasjon, kortere møter med enkeltmedlemmer og lignende underveis ble det holdt to prosjektgruppemøter. De fant sted i henholdsvis april 2016 og mai 2018. I tillegg deltok Malmquist og Thordarson under videoopptakene i lokalene til Supervisuell AS høsten 2018.

I skrivearbeidet ble både framstillingen i Malmquist og Mosand (1996) og flere gode utenlandske grunnbøker om tegnspråk brukt som inspirasjonskilder.

Som forutsett har det vært en pedagogisk utfordring at målgruppen for boken omfatter lesere med meget ulike teoretiske forkunnskaper og teoretiske ambisjoner. Boken skal kunne brukes med utbytte både av foreldre og andre som ikke kan forutsettes å ha forhåndskunnskaper om språk og språkvitenskap, og av studenter som skal lese boken som en del av en teoretisk skolering i tegnspråkfaget. Det er derfor lagt vekt på at boken både presenterer grunnleggende språkvitenskapelige fagbegreper og iallfall til en viss grad formidler den aktuelle kunnskapsstatusen i norsk tegnspråkforskning.

Arbeidet har vist at det ikke minst av pedagogiske grunner er en fordel å la boken framstå først og fremst som en bok spesifikt om norsk tegnspråk, og ikke – som det står i prosjektsøknaden – «om tegnspråk generelt og norsk tegnspråk spesielt». På grunn av manglene i vår forskningsbaserte kunnskap om norsk tegnspråk (se kapittel 3 nedenfor) vil det uansett være flere av fenomenene i boken som omtales på en generell måte som nærmest kan sies å gjelde tegnspråkene generelt, men som pedagogisk tilnærming har det vist seg fruktbart å holde på det perspektivet at denne boken skal handle om ett bestemt språk, og ikke om en hel gruppe, hvorav mange er enda mindre utforsket enn norsk tegnspråk.

I forhold til opprinnelig prosjektplan ble det dessverre flere forsinkelser i prosjektet. Når det aller meste av arbeidet skal utføres av én person som også har mange andre arbeidsoppgaver i tillegg til prosjektet, blir framdriften sårbar. Av grunner som ligger utenfor prosjektet, var det i flere lange perioder nødvendig for prosjektleder å undervise mye mer enn forutsatt, slik at arbeidstimer som egentlig var avsatt til prosjektet, måtte brukes til å forberede og gjennomføre undervisning, gi tilbakemeldinger på innleveringsoppgaver og drive eksamensarbeid. En anmodning ble derfor rettet til ExtraStiftelsen om en forlengelse av prosjektets varighet med ett år, det vil si ut 2018, og dette ble innvilget. Prosjektgruppen fulgte med prosjektet inn i det ekstra året. Ett av medlemmene, Mosand, valgte å trekke seg ut høsten 2018.

Det må bemerkes at det bokmanuskriptet som sendes inn sammen med denne sluttrapporten, må betraktes som et førsteutkast av boken. Skrivearbeidet er i det aller vesentligste fullført, men det gjenstår noe faglig kvalitetssikring innenfor og utenfor prosjektgruppen, samt layout og publisering av nettstedet og eksempellenkene. På grunn av tidsfaktoren ble det heller ikke mulighet til å prøve ut kapitler med en foreldregruppe og en studentgruppe, slik det var beskrevet i prosjektsøknaden. Det gjenstående arbeidet vil foregå i løpet av de første månedene av 2019, slik at den offisielle lanseringen av boken vil skje rett før eller etter sommeren 2019.

Kapittel 3. Resultater og resultatvurdering

I det store og hele er resultatet blitt som forventet, med unntak av at det altså dessverre ikke er et helt ferdig produkt som leveres sammen med denne sluttrapporten. Fra det faglige resultatet kan enkelte punkter trekkes fram som særlig interessante:

For det første har det vært en overordnet pedagogisk utfordring å finne en framstillingsmåte som kombinerer faglig presisjon med lave forventninger til leserens faglige forkunnskaper. Det vil sannsynligvis bli gjort visse justeringer med hensyn til dette her og der i teksten i forbindelse med den kvalitetssikringen som er nevnt i forrige avsnitt. Denne utfordringen har vært som forventet, og arbeidet med den har vært givende for prosjektlederen.

For det andre har det vært ekstra interessant å skrive kapitlet om hva språk er og hva tegnspråk er. De helt grunnleggende spørsmålene om hva språk er, har vært mye drøftet i språkvitenskapen gjennom de siste tiårene, og ikke minst har tegnspråkforskere både i Norge og utlandet bidratt til en presisering og problematisering av begreper som 'språk', 'grammatikk' og 'gester'. Disse grunnlagsdiskusjonene har konsekvenser for mer «prosaiske» sider ved språkbeskrivelsen og må sees som en side ved forskningsutviklingen gjennom den seneste generasjonen og hører hjemme i boken, samtidig som det lett vil oppleves som for vidløftig og abstrakt for deler av målgruppen. Som nevnt har det vært interessant og avklarende for prosjektleder å skrive dette kapitlet.

For det tredje har det vært interessant, og litt trist, å måtte konstatere at det er flere språkvitenskapelige områder i norsk tegnspråk der det nesten ikke har foregått forskning siden Malmquist og Mosands bok fra 1996. Det er for eksempel knapt publisert noe forskning om språkets morfologiske struktur. Riktignok er det andre områder der vi vet klart mer i dag enn vi gjorde den gangen, for eksempel hvordan tegnrommet brukes til tidsreferanse. Men arbeidet med grunnboken har i høy grad vært en påminnelse om at det fortsatt er mange «hvite flekker på kartet» når det gjelder kunnskap om strukturen i norsk tegnspråk.

Siden boken ikke er tatt i bruk i undervisning ennå, er det for tidlig å si i hvilken grad den vil fylle det tomrommet som ble etterlatt etter at Malmquist og Mosands (1996) ble borte fra markedet. Men de tilsiktede bruksområdene og målgruppene er de samme som før prosjektstart. Selv om boken i liten grad inneholder egne empiriske forskningsfunn, er det å håpe at den samlede framstillingen av oppdatert kunnskap om norsk tegnspråk vil ha den ønskede effekt i form av økt forståelse hos målgruppene, noe som igjen kommer tegnspråkbrukerne til gode.

Kapittel 4. Oppsummering / Konklusjon / Videre planer

Prosjektet er nå avsluttet. Med noe forsinkelse (se kapittel 2) er målene som er beskrevet i kapittel 1, nådd. Nå får boken prøvd seg i praksis. Ingen har forpliktet seg til å sette den opp på pensumlister, men det naturligvis håp om at det vil skje på tegnspråkutdanningene i Trondheim, Bergen og OsloMet, eller iallfall ved noen av disse lærestedene. Boken vil da forhåpentligvis kunne prege fagfeltet i de neste ti årene på en måte som kan sammenlignes med hvordan Malmquist og Mosands bok har gjort det i over tjue år.

For relasjonen mellom Norges Døveforbund og OsloMet – storbyuniversitetet har prosjektet fungert som ett av flere samarbeidspunkter og har bidratt til en ytterligere utdypning av det gjensidige kjennskapet disse to organisasjonene har utviklet på flere områder. Som eksempel kan nevnes samarbeid om konferanser og andre arrangementer, og de siste to årene et konkret samarbeid mellom Norges Døveforbund, Språkrådet og OsloMet om «Tegnspråkløftet», som er et innspill til norske utdanningsmyndigheter om tiltak for økt tegnspråkkompetanse i flere sektorer, slik at tegnspråklige personer kan oppleve reell likestilling i det norske samfunnet.

Referanser / litteratur

FN (2006): Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. [New York, NY:] Det forente nasjoner (FN). Online: <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/Konvensjon-om-rettighetene-til-personer-med-nedsatt-funksjonsevne>

Kultur- og kyrkjedepartementet (2007): *St.meld. nr. 35 (2007–2008) Mål og mening – Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet. Online: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-35-2007-2008-/id519923/>

Malmquist, Ann Kristin & Nora Edwardsen Mosand (1996): *Se mitt språk! Språkbok – innføring i norsk tegnspråk*. Bergen: Døves Forlag.